

ԳԼՈՒԽ 3

Դիֆերենցիալ հավասարման ցանցային ձևակերպում: Ցանցային մեթոդ:

Վերջավոր տարբերությունների մեթոդ: Ընդհանուր գաղափարներ

3.1 Ցանցեր և ցանցային ֆունկցիաներ

Դիֆերենցիալ հավասարման ցանցային սխեման գրելու համար անհրաժեշտ է կատարել հետևյալ երկու քայլերը.

1. անհրաժեշտ է անընդհատ տիրույթը փոխարինել դիսկրետ տիրույթով,
2. անհրաժեշտ է դիֆերենցիալ օպերատորը փոխարինել որոշակի տարբերութային օպերատորով, ինչպես նաև ձևակերպել և սահմանել համարժեք սկզբնական պայմանները տարբերութային հավասարման համար :

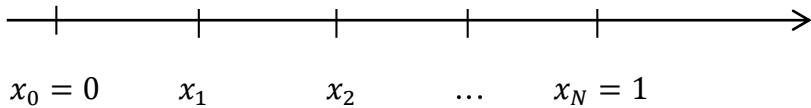
Այս երկու քայլերը կատարելուց հետո, մենք ստանում ենք հանրահաշվական հավասարումների համակարգ: Այսպիսով տրված դիֆերենցիալ հավասարման թվային լուծման խնդիրը բերվում է հանրահաշվական հավասարումների համակարգի լուծման խնդրի: Թվային մեթոդով, երկու մաթեմատիկական խնդրի լուծման դեպքում էլ ակնհայտ է, որ չենք կարող գտնել լուծումները բոլոր հնարավոր կետերում: Հետևաբար, բնական է այդ տիրույթում ընտրել վերջավոր կետերի բազմություն, և խնդրի մոտավոր լուծումը փնտրել միայն այդ կետերում: Այդ կետերի բազմությանը անվանում են ցանց, իսկ բազմության առանձին կետերին՝ ցանցի հանգույցներ կամ ցանցի կետեր: Ցանցի հանգույցներում (կետերում) սահմանված ֆունկցիան կոչվում է ցանցային ֆունկցիա: Այսպիսով մենք անընդհատ տիրույթը փոխարինեցինք դիսկրետ տիրույթով, այսինքն ցանցով: Այլ կերպ ասած, դիֆերենցիալ հավասարումների լուծման տարածությունը մոտարկեցինք ցանցային ֆունկցիաների տարածությամբ: Ցանցային լուծման հատկությունները, և հատկապես դրա մոտեցումը ճշգրիտ լուծմանը, կախված են ցանցի ընտրությունից: Դիտարկենք մի քանի օրինակներ:

Օրինակ 1. <<Հավասարաչափ ցանց հատվածի վրա>>

[0;1] հատվածը հավասարաչափ բաժանենք N հավասար մասերի: Երկու հարևան հանգույցների հեռավորությունը նշանակենք h -ով.

$$x_i - x_{i-1} = h = \frac{1}{N}$$

h -ին կանվանենք ցանցի քայլ:

Այս կառուցվածքը կոչվում է հավասարաչափ ցանց, քանի որ բոլոր հանգույցների միջև եղած հեռավորությունը նույն է: Բոլոր հանգույցների բազմությունը նշանակենք ω_h -ով.

$$\omega_h = \{x_i = ih, \quad i = 1, 2, \dots, N - 1\}$$

ω_h -ը իրենից ներկայացնում է ցանց, որը տվյալ դեպքում կառուցվել է հատվածի վրա: Այս ձևով սահմանված ցանցը ներքին հանգույցներ է պարունակում, առանց եզրային կետերի՝ $x_0 = 0$ և $x_N = 1$: Այս բազմության մեջ կարելի է ներառել նաև եզրային կետերը: Այդ դեպքում ցանցը կսահմանենք հետևյալ կերպ:

$$\omega_h = \{x_i = ih, \quad i = 0, 1, \dots, N\}$$

Այսպիսով $[0;1]$ հատվածի վրա $y(x)$ անընդհատ ֆունկցիայի փունկցիայի փոխարեն կդիտարկենք դիսկրետ արգումենտի ֆունկցիա՝ $y_h(x_i)$, $i = 0, 1, \dots, N$: Ֆունկցիայի արժեքները հաշվարկվում են ցանցի հանգույցներում (x_i -ում), իսկ ֆունկցիան կախված է ցանցի քայլից (h -ից):

Օրինակ 2. <<Հավասարաչափ ցանց հարթության վրա>>

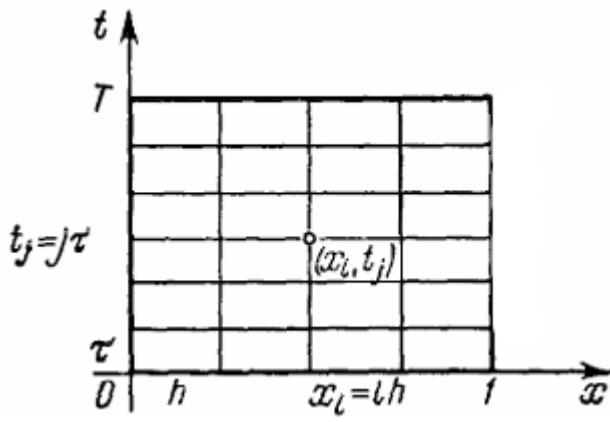
Դիտարկենք երկու փոփոխականից կազմված $u(x, t)$ ֆունկցիաների բազմությունը: Ենթադրենք մեր ֆունկցիայի որոշման (սահմանման) \overline{D} տիրույթը իրենից ներկայացնում է ուղղանկյուն:

$$\overline{D} = \{0 \leq x \leq 1, \quad 0 \leq t \leq T\}$$

Բաժանենք x առանցքի $[0;1]$ հատվածը N_1 հավասար մասերի, իսկ t առանցքի $[0;1]$ հատվածը N_2 հավասար մասերի: Կատարենք նշանակում.

$$h = \frac{1}{N_1}, \tau = \frac{1}{N_2}$$

Որտեղ h -ը ցանցի քայլն է x -ի ուղղությամբ, իսկ τ -ն ցանցի քայլն է t -ի ուղղությամբ :

Նկար 3.1

Գծելով և կառուցելով ուղիղները զուգահեռ համապատասխան առանցքներին (Նկ. 3.1), ստանում ենք ուղղանկյուն ցանց, որի հանգույցները (կետերը) տրված են (x_i, t_j) զուգերով, որտեղ $x_i = ih$, $t_j = j\tau$, $i = 0, 1, \dots, N_1$, $j = 0, 1, \dots, N_2$: $\overline{\omega_{h\tau}}$ - ով նշանակենք (x_i, t_j) կետերի բազմությունը \overline{D} տիրույթում.

$$\overline{\omega_{h\tau}} = \{(x_i, t_j) \in \overline{D}\}$$

Այս ցանցը ունի երկու h և τ քայլեր, համապատասխան x և t ուղղություններով: Ցնացի հարակից (կամ հարևան) հանգույցներ, կոչվում են այն կետերը որոնք գտնվում են նոյն ուղղությունում (կամ հորիզոնական, կամ ուղղաձիգ), և այդ կետերի միջև եղած հեռավորությունը հավասար է ցանցի քայլին (կամ h -ին, կամ τ -ին):

Օրինակ 3. <<Անհավասարաչափ ցանց հատվածի վրա>>

Դիտարկենք $0 \leq x \leq 1$ հատվածը: Բաժանենք այն N անհավասար մասերի՝ $0 < x_1 < x_2 < \dots < x_{N-1} < 1$: ω_h -ով նշանակենք հանգույցների բազմությունը.

$$\omega_h = \{x_i, \quad i = 0, 1, \dots, N, \quad x_0 = 0, \quad x_N = 1\}$$

ω_h -ը իրենից ներկայացնում է անհավասարաչափ ցանց $[0; 1]$ հատվածի վրա: Հարակից հանգույցների միջև հեռավորությունը, այսինքն՝ ցանցի քայլը, սահմանվում է հետևյալ կերպ:

$$h_i = x_i - x_{i-1}, \quad i = 0, 1, \dots, N$$

h քայլը կախված է հանգույցի i համարից: Ցանցի քայլերը պետք է բավարարեն հետևյալ պայմանին.

$$\sum_{i=1}^N h_i = 1$$

Օրինակ 4. <<Ցանց երկչափ տիրույթում>>

Դիտարկենք (x_1, x_2) ուղղանկյուն կոորդինատական համակարգը, և այդ համակարգում ինչ-որ G տիրույթ: G տիրույթի եզրագիծը նշանակենք Γ -ով: Տրուենք տիրույթը ցանցով, այսինքն կառուցենք, տանենք x_1 -ին և x_2 -ին զուգահեռ ուղիղները.

$$x_1^{(i_1)} = i_1 h_1, \quad i_1 = 0, \pm 1, \pm 2, \dots, h_1 > 0$$

$$x_2^{(i_2)} = i_2 h_2, \quad i_2 = 0, \pm 1, \pm 2, \dots, h_2 > 0$$

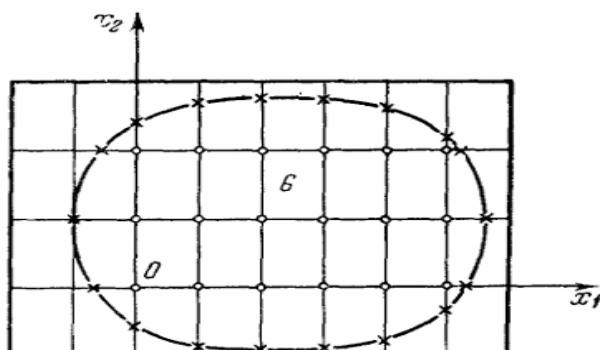
Այսպիսով, հարթության վրա ստանում ենք ուղղանկյուն ցանց, որի հանգույցները տրված են հետևյալ բանաձևով.

$$(x_1, x_2) = (i_1 h_1, i_2 h_2)$$

Որտեղ $i_1, i_2 \in \mathbb{Z}$: Այս ցանցը հավասարաչափ է երկու ուղղություններով, այսինքն և՛ ըստ Ox_1 -ի, և՛ ըստ Ox_2 -ի: Մեզ հետաքրքրում է ցանցի միայն այն հանգույցները, որոնք պատկանում են \overline{G} տիրույթին.

$$\overline{G} = G + \Gamma$$

Այսինքն ներառյալ G տիրույթը և նրա Γ եզրը: Այն հանգույցները $(x_1, x_2) = (i_1 h_1, i_2 h_2)$, որոնք ընկած են G տիրույթի ներսում, կոչվում են ներքին կետեր: Այդ կետերի ամբողջությունը (կամ բազմությունը) նշանակենք ω_h -ով: Այժմ դիտարկենք այն հանգույցները, որոնք առաջանում են $x_1^{(i_1)} = i_1 h_1$, և $x_2^{(i_2)} = i_2 h_2$ ուղիղների հատման արդյունքում, և այն հանգույցները որոնք գտնվում են տիրույթի Γ սահմանին: Այդ հանգույցներին կանվանենք սահմանային կամ եզրային հանգույցներ: Եզրային հանգույցների բազմությունը ընդունված է նշանակել γ_h -ով: (Նկ. 3.2) -ում x -նշանով նշանակված են սահմանային հանգույցները, իսկ օ-նշանով նշանակված են ներքին հանգույցները:

Նկար 3.2

Նկարից ակնհայտ է, որ գոյություն ունեն որոշակի սահմանային հանգույցներ, որոնք գտնվում են շատ մոտ իրենց հարևան ներքին հանգույցներին: Ընդ որում, նրանց միջև եղած հեռավորությունը ավելի փոքր է քան h_2 -ը: Այսպիսով, չնայաց այն հանգամանքին, որ ցանցը հարթության վրա հավասարաչափ է ըստ x_1 և x_2 ուղղությունների, ամբողջական ցանցը՝ $\overline{\omega_h} = \omega_h + \gamma_h$ համարվում է ոչ հավասարաչափ G տիրություն, մասնավորապես սահմանի մոտ:

3.2 Դիֆերենցիալ օպերատորի տարբերութային մոտարկում

Ենթադրենք տրված է դիֆերենցիալ L օպերատոր, որը գործում է (ազդում է) $v = v(x)$ ֆունկցիայի վրա: Փոխարինենք Lv -ն $L_h v_h$ տարբերութային արտահայտությամբ: $L_h v_h$ - ն իրենից ներկայացնում է ցանցային ֆունկցիայի արժեքների գծային կոռմբինացիա, ցանցի որոշ հանգույցների բազմության վրա: Այդ հանգույցների բազմությունը կոչվում է շաբլոն:

$$L_h v_h(x) = \sum_{\varepsilon \in S(x)} A_h(x, \varepsilon) v_h(\varepsilon)$$

կամ

$$(L_h v_h)_i = \sum_{x_i \in S(x)} A_h(x_i, x_j) v_h(x_j)$$

որտեղ $A_h(x, \varepsilon)$ -ը գործակիցներն են, h -ը քայլն է, իսկ $S(x)$ -ը x կետում շաբլոն է: Այսպիսով, նման մոտեցմամբ, Lv -ի փոխարինումը $L_h v_h$ -ով, կոչվում է դիֆերենցիալ օպերատորի մոտարկում տարբերութային օպերատորով: Տարբերութային օպերատորով մոտարկման ուսումնասիրությունը, հիմնականում իրականացվում է ֆիքսված ինչ-որ x կետում, այսինքն տիրութիւներսում: Եթե $v(x)$ -ը անընդհատ ֆունկցիա է, ապա ցանցային մոտարկումը բավարարում է՝ $v_h(x) = v(x)$:

Նախքան L դիֆերենցիալ օպերատորը, տարբերութային օպերատորով մոտարկելը, անհրաժեշտ է ընտրել շաբլոն: Այսինքն, պետք է նշել այն հարևան հանգույցների բազմությունը, որոնք շրջապատում են տվյալ x կետը, և որտեղ $v(x)$ ֆունկցիայի արժեքները կարող են օգտագործվել L օպերատորը մոտարկելու համար: Այս բաժնում կքննարկենք օրինակներ պարզագույն դիֆերենցիալ օպերատորների տարբերութային մոտարկման համար:

$$\text{Օրինակ 1. } Lv = \frac{dv}{dx}$$

Ֆիքսենք ինչ-որ x կետ Ox առանցքի վրա, և վերցնենք $x - h$ ու $x + h$ կետերը, որտեղ $h > 0$: Lv -ի մոտարկման համար կարող ենք կիրառել հետևյալ արտահայտություններից ցանկացածը.

$$L_h^+ v \equiv \frac{v(x+h) - v(x)}{h} \equiv v_x \quad (1)$$

$$L_h^- v \equiv \frac{v(x) - v(x-h)}{h} \equiv v_{\bar{x}} \quad (2)$$

(1) արտահայտությունը կոչվում է աջ կողմի տարբերութային ածանցյալ (կնշանակենք v_x -ով), իսկ (2) արտահայտությունը կոչվում է ձախ կողմի տարբերութային ածանցյալ (կնշանակենք $v_{\bar{x}}$ -ով) (այսինքն ունենք երկկետային շաբլոն, $x, x + h$ և $x - h, x$): Բացի այդ, որպես $\frac{dv}{dx}$ ածանցյալի տարբերութային մոտարկում, կարելի է օգտագործել նաև (1) և (2) արտահայտությունների գծային կոոմբինացիան.

$$L_h^\sigma v \equiv \sigma v_x + (1 - \sigma) v_{\bar{x}}$$

Որտեղ σ -ն ցանկացած իրական թիվ է: Մասնավորապես, եթե $\sigma = 0.5$, ստանում ենք այսպես կոչված կենտրոնական տարբերութային ածանցյալը.

$$v_x^\sigma = \frac{1}{2}(v_x + v_{\bar{x}}) = \frac{v(x+h) - v(x-h)}{2h} \quad (4)$$

Այսպիսով ստացվում է, որ կարող ենք գրել անվերջ թվով տարբերութային արտահայտություններ, որոնք մոտարկում են $Lv = v'$ (ֆունկցիայի ածանցյալը): Հարց է առաջանում, ինչ սխալ է առաջանում եթե օգտագործում ենք այս կամ այն տարբերութային մոտարկումը: Այսինքն, ինչպես է իրեն դրսկորում.

$$\varphi(x) = L_h v(x) - Lv(x)$$

տարբերությունը x կետում, եթք $h > 0$: $\varphi(x)$ մեծությունը իրենից ներկայացնում է Lv -ի տարբերութային մոտարկման սխալը x կետում: Այսինքն այն բնութագրում է, թե որքանով է տվյալ տարբերութային մոտարկումը հեռու ճշգրիտ ածանցյալից: Այս սխալը գնահատելու համար $v(x)$ -ը վերլուծենք Թեյլորի շարքի:

$$v(x \pm h) = v(x) \pm hv' + \frac{h^2}{2}v''(x) + O(h^3)$$

(Ենթադրելով, որ $v(x)$ ֆունկցիան բավականաչափ հարթ է x -ի ինչ-որ $(x - h_0, x + h_0)$ միջավայրում, որտեղ $h < h_0$, իսկ h_0 -ն հաստատուն դրական թիվ է): Թեյլորի շարքի վերլուծությունը տեղադրենք (1), (2), (4) արտահայտությունների մեջ կստանանք.

$$\begin{aligned} v_x &= \frac{v(x+h) - v(x)}{h} = v'(x) + \frac{h}{2}v''(x) + O(h^2) \\ v_{\bar{x}} &= \frac{v(x) - v(x-h)}{h} = v'(x) - \frac{h}{2}v''(x) + O(h^2) \\ v_x^o &= \frac{v(x+h) - v(x-h)}{2h} = v'(x) + O(h^2) \end{aligned}$$

Այսպիսով ստացվում է, որ.

$$\varphi = v_x - v'(x) = O(h)$$

$$\varphi = v_{\bar{x}} - v'(x) = O(h)$$

$$\varphi = v_x^o - v'(x) = O(h^2)$$

այսինքն ազ և ձախ կողմերի տարբերութային ածանցյալները ունեն առաջին կարգի ճշտություն, իսկ կենտրոնական տարբերութային ածանցյալը ունի երկրորդ կարգի ճշտություն: Ենթադրենք V -ն հարթ ֆունկցիաների դաս է, $v \in V$, որոնք սահմանված են (տրված են) $S(x, h_0)$ -ի x կետի ինչ-որ շրջակայքում, որտեղ h_0 -ն ֆիքսված դրական թիվ է, և այդ միջակայքը պարունակում է L_h տարբերութային օպերատորի շաբլոնը՝ $S(x, h)$ -ը: Կասենք որ L_h տարբերութային օպերատորը մոտարկում է L դիֆերենցիալ օպերատորին, m -րով ($m > 0$) կարգի ճշտությամբ x կետում, եթե

$$\varphi(x) = L_h v(x) - Lv(x) = O(h^m)$$

Օրինակ 2. $Lv = v'' = \frac{d^2v}{dx^2}$

Երկրորդ կարգի ածանցյալը վերջավոր տարբերություններով (կամ տարբերութային մեթոդով) մոտարկելու համար, անհրաժեշտ է օգտագործել երեք կետ՝ $x - h$, x , $x + h$: Այսինքն պետք է կիրառել եռակետ շաբլոն: Այդ դեպքում կստանանք.

$$L_h v = \frac{v(x+h) - 2v(x) + v(x-h)}{h^2} \quad (6)$$

Նկատենք, որ x կետում աջ կողմի տարբերութային ածանցյալը համընկնում է $x + h$ կետում ձախ կողմի տարբերութային ածանցյալի հետ: Հետևաբար (6)-ը կարող ենք գրել հետևյալ կերպ:

$$L_h v = \frac{v_x(x) - v_{\bar{x}}(x)}{h} = \frac{1}{h} [v_{\bar{x}}(x+h) - v_{\bar{x}}(x)] = v_{\bar{x}x}(x) \quad (7)$$

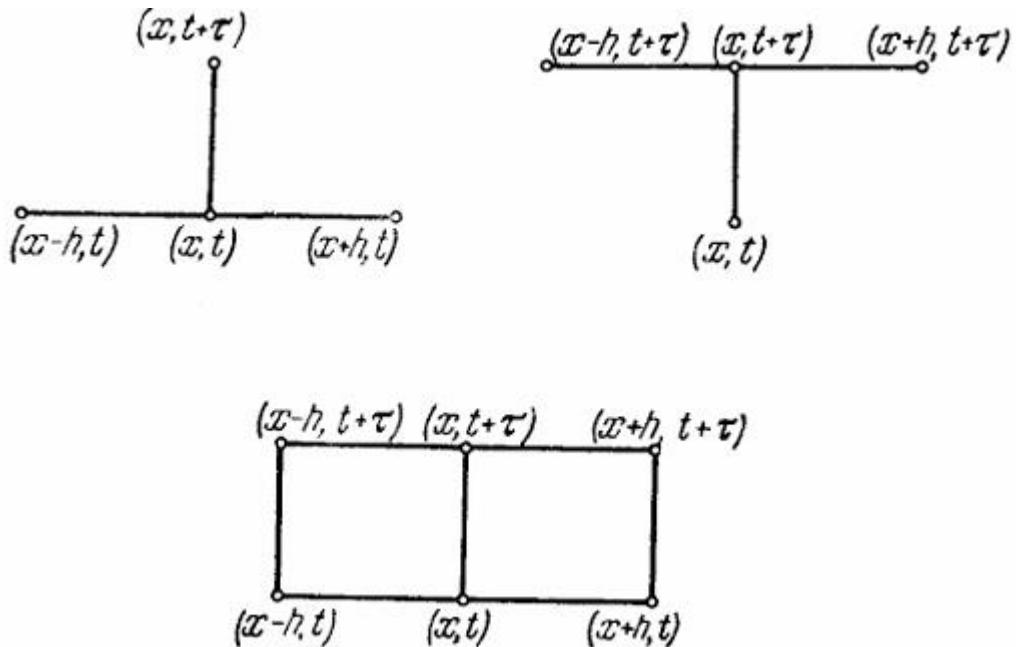
Օգտվելով $v(x)$ ֆունկցիայի Թեյլորի շարքի վերլուծությունից, կստանանք, որ մոտարկման ճշտության կարգը հավասար է երկուսի, այսինքն.

$$v_{\bar{x}x} - v''(x) = O(h^2)$$

$$\text{քանի որ } v_{\bar{x}x} = v'' + \frac{h^2}{12} v^4 + O(h^4) :$$

Օրինակ 3. $Lv = \frac{\partial v}{\partial x} - \frac{\partial^2 v}{\partial x^2}$

Ենթադրենք (x, t) -ն ֆիքսված կետ է (x, t) հարթությունից, իսկ $h > 0$, և $\tau > 0$ ցանցի քայլերն են ըստ x -ի և t -ի: Որպեսզի L -ի համար գրենք (կառուցենք) L_{ht} տարբերութային մոտարկման օպերատորը, նախ և առաջ պետք է սահմանենք շաբլոնը, այսինքն ֆիքսենք թե որ հանգույցների արժեքներն ենք օգտագործելու մոտարկման մեջ: Դիտարկենք սկզբում ամենապարզ տեսակի մոտարկումները: Ենթադրենք շաբլոնը կազմված է 4 կետերից (նկ. 3.3):

Նկար 3.3

Սահմանենք L_{ht} -ը հետևյալ կերպ.

$$L_{ht}^{(0)} = \frac{v(x, t + \tau) - v(x, t)}{\tau} - \frac{v(x + h, t) - 2v(x, t) + v(x - h, t)}{h^2} \quad (9)$$

(9) արտահայտությունը պարզեցնելու համար, կատարենք հետևյալ նշանակումները.

$$v = v(x, t), \quad v^\wedge = v(x, t + \tau), \quad v^\vee = v(x, t - \tau)$$

Այս նշանակումների դեպքում, ըստ t -ի ածանցյալը կգրվի հետևյալ տեսքով.

$$v_t = \frac{v(x, t + \tau) - v(x, t)}{\tau} = \frac{v^\wedge - v}{\tau} \quad (10)$$

Հաշվի առնելով (7)-ը և (10)-ը, (9)-ը կարող ենք գրել հետևյալ տեսքով.

$$L_{ht}^{(0)} = v_t - v_{\bar{x}x} \quad (9')$$

$L_{ht}^{(0)}$ վերջավոր տարբերության օպերատորը կառուցելիս, մենք վերցրեցինք $v_{\bar{x}x}$ -ի արժեքը ժամանակի t պահին (այսինքն, ցանցի ստորին շերտում): Եթե օգտագործենք նկար 5-ի բ-ում պատկերված շաբլոնը, ապա կարելի է վերցնել $v_{\bar{x}x}$ -ը ժամանակի $t + \tau$ պահին (այսինքն, վերին շերտում): Այդ դեպքում վերջավոր տարբերության օպերատորը կունենա հետևյալ տեսքը.

$$L_{ht}^{(1)} = v_t - v_{\bar{x}x}^\wedge \quad (11)$$

Եթե վերցնենք (9')-ի և (11)-ի գծային կոոմբինացիան, կստանանք.

$$L_{ht}^{(\sigma)} = v_t - (\sigma v_{\bar{x}x}^{\wedge} - (1 - \sigma)v_{\bar{x}x}) \quad (12)$$

որտեղ $\sigma \neq 0, \sigma \neq 1$ և կառուցված են 6 կետանի շաբլոնի վրա (նկար 5.. ս)

Վերջավոր տարրերությունների մոտարկման կարգը գնահատելու համար, օգտվում ենք համապատասխան բանաձևերից.

$$\begin{aligned} v_t &= \frac{\partial v(x,t)}{\partial t} + \frac{\tau}{2} \frac{\partial^2 v(x,t)}{\partial t^2} + O(\tau^2) = \frac{\partial v(x,t+\tau/2)}{\partial t} + O(\tau^2) \\ v_{\bar{x}x} &= \frac{\partial^2 v(x,t)}{\partial x^2} + \frac{h}{12} \frac{\partial^4 v(x,t)}{\partial x^4} + O(h^4) = \\ &= \frac{\partial^2 v(x,t+\tau/2)}{\partial x^2} - \frac{\tau}{2} \frac{\partial^3 v(x,t+\frac{\tau}{2})}{\partial x^2 \partial t} + O(h^2 + \tau^2) \\ v_{\bar{x}x}^{\wedge} &= \frac{\partial^2 v(x,t+\tau/2)}{\partial x^2} + \frac{\tau}{2} \frac{\partial^3 v(x,t+\frac{\tau}{2})}{\partial x^2 \partial t} + O(h^2 + \tau^2) \end{aligned}$$

Տեղադրելով այս արտահայտությունները $L_{ht}^{(0)}, L_{ht}^{(1)}, L_{ht}^{(2)}$ բանաձևերի մեջ կստանանք համապատասխան մոտարկումները.

$$\begin{aligned} L_{ht}^{(0)}v &= \frac{\partial v(x,t)}{\partial t} - \frac{\partial^2 v(x,t)}{\partial x^2} + O(h^2 + \tau) = Lv(x,t) + O(h^2 + \tau) \\ \varphi^{(0)} &= L_{ht}^{(0)}v - Lv(x,t) = O(h^2 + \tau) \\ L_{ht}^{(1)}v &= \frac{\partial v(x,t+\tau)}{\partial t} - \frac{\partial^2 v(x,t+\tau)}{\partial x^2} + O(h^2 + \tau) = Lv(x,t+\tau) + O(h^2 + \tau) \\ \varphi^{(1)} &= L_{ht}^{(1)}v - Lv(x,t+\tau) = O(h^2 + \tau) \\ L_{ht}^{(0.5)}v &= \frac{\partial v(x,t+\tau/2)}{\partial t} - \frac{\partial^2 v(x,t+\tau/2)}{\partial x^2} + O(h^2 + \tau^2) = Lv(x,t+\tau/2) + O(h^2 + \tau^2) \\ \varphi^{(0.5)} &= L_{ht}^{(0.5)}v - Lv(x,t+\tau/2) = O(h^2 + \tau^2) \end{aligned}$$

Այսպիսով $L_{ht}^{(\sigma)}$ օպերատորը մոտարկում է L -ին 2-րդ կարգի ճշտությամբ ըստ h քայլի ցանկացած σ -ի դեպքում, ըստ τ քայլի 1-ին կարգի ճշտությամբ $\sigma = 0, \sigma = 1$ -ի դեպքում, և ըստ τ -ի 2-րդ կարգի ճշտությամբ եթե $\sigma = 0.5$: